

Linguistic and stylistic features of the use of incomplete sentences in phraseological units

Nodira ARTIKOVA¹

Zarmed University

ARTICLE INFO

Article history:

Received February 2025

Received in revised form

10 March 2025

Accepted 25 March 2025

Available online

25 April 2025

Keywords:

phraseologism,
incomplete sentence,
ellipsis,
stylistics,
context,
communication,
emotionality.

ABSTRACT

This article is devoted to the analysis of the linguistic and stylistic significance of incomplete sentences used in the structure of phraseological units and in a context close to them. The study shows the impact of this phenomenon on the naturalness of communication, speech speed and emotional expression. Examples in the Uzbek and English languages illustrate the semantic and pragmatic relationship between phraseological units and incomplete sentences.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss4/S-pp362-366>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Frazeologik birliklarda to'liqsiz gaplardan foydalanishning lingvistik va stilistik xususiyatlari

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

frazeologizm,
to'liqsiz gap,
ellipsis,
stilistika,
kontekst,
muloqot,
emotsionallik.

Mazkur maqola frazeologik birliklarning tarkibida va ularga yaqin kontekstda qo'llaniladigan to'liqsiz gaplarning lingvistik va stilistik ahamiyatini tahlil etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ushbu hodisaning muloqotdagi tabiiylik, nutq tezligi va emotsional ifodaga ta'siri ko'rsatib o'tiladi. O'zbek va ingliz tillaridagi misollar orqali frazeologik birliklar va to'liqsiz gaplar o'rtasidagi semantik va pragmatik bog'liqlik yoritiladi.

¹ Assistant Lecturer, Zarmed University.

Лингвистические и стилистические особенности употребления неполных предложений во фразеологизмах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

фразеологизм,
неполное предложение,
эллипсис,
стилистика,
контекст,
коммуникация,
эмоциональность.

Статья посвящена анализу лингвистической и стилистической значимости неполных предложений, функционирующих в составе фразеологических единиц и в смежных контекстах. Исследование раскрывает влияние неполных конструкций на естественность речевого взаимодействия, темп устной речи и выразительность эмоциональной окраски высказываний. Особое внимание уделяется семантико-прагматической взаимосвязи между фразеологизмами и неполными предложениями, что позволяет выявить их роль в формировании устойчивых речевых моделей. Приведённые примеры из узбекского и английского языков иллюстрируют универсальные и культурно-специфические черты использования таких конструкций.

KIRISH

Tilshunoslikda frazeologik birliklar nutqning tayyor, barqaror tarkibiy qismlari sifatida qaraladi. Ular semantik yaxlitlik, ko'chma ma'no va emotsional-estetik ta'sir kuchiga ega. Shuningdek, real nutqda, ayniqsa og'zaki muloqotda, ushbu birliklar ko'pincha to'liqsiz gaplar shaklida ishlatiladi yoki ular bilan uyg'unlashib ketadi.

Masalan, "Ko'z tegmasin!" yoki "O'zing bil!" kabi iboralar sintaktik jihatdan to'liq bo'lmasligi mumkin, ammo ularning frazeologik va kommunikativ yuklamasi juda kuchli.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda tavsifiy-lingvistik, stilistik, qiyosiy va pragmatik metodlar qo'llaniladi. Tavsifiy yondashuv orqali frazeologik birliklar tarkibidagi to'liqsiz gaplarning tuzilishi va semantik jihatlari tahlil qilinadi. Stilistik metod ularning badiiy matndagi ekspressiv va emotsional yukini aniqlashga xizmat qiladi. Qiyosiy metod orqali o'zbek va ingliz tillarida bunday gaplarning o'xshash va farqli xususiyatlari aniqlanadi. Pragmatik yondashuvda esa to'liqsiz gaplarning muloqotdagi real nutqiy vazifalari o'rganiladi. Zarur hollarda korpus lingvistikasi elementlaridan foydalaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Frazeologik birliklar va ellipsis hodisasi ingliz tilshunosligida uzoq yillardan beri alohida e'tibor markazida bo'lib kelmoqda. Tilshunoslar, jumladan, Jon Sinkler, Jefri Lich, Rendolf Kvirk va Devid Kristal o'z tadqiqotlarida frazeologik birliklarning kognitiv, stilistik va pragmatik funksiyalariga chuqur urg'u beradilar. Ayniqsa, og'zaki muloqot va dramatik matnlar tahlilida to'liqsiz gaplar bilan uyg'unlashgan frazeologik iboralarning tabiiyligi, tez-tez takrorlanuvchi semantik konstruksiyalarga aylanishi va kommunikativ samaradorlikni oshirishi alohida ta'kidlanadi.

Jon Sinkler frazeologik birliklarni «lexical item» deb atagan va ularni tahlil qilishda kollokatsiyalar, prefabrik birliklar (prefabricated units) va nutq qoliplari (speech patterns) doirasida qaraydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, frazeologizmlar ko'pincha kontekst asosida qisqartirilgan, ellipsisga asoslangan shaklda real nutqda qo'llaniladi [10, 56]. Masalan, "No way!" yoki "Don't even..." kabi iboralar nafaqat sintaktik jihatdan qisqa, balki konversatsion darajadagi emotsional yuklamasi bilan ham e'tiborga loyiq.

Jefri Lich esa stilistik jihatdan to'liqsiz gaplar bilan uyg'unlashgan frazeologik birliklarni ifoda ixchamligi, dialog tezligi va emotsional ta'sir darajasi nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Uning fikricha, aynan ellipslar yordamida frazeologik birliklar nafaqat muloqotni tezlashtiradi, balki subyektiv ma'nolarni ham kuchli ifodalaydi [3, 76]. Bu holat, ayniqsa, teatr matnlarida, kinossenariylarda va zamonaviy blog postlarida kuzatiladi.

Devid Kristal esa ellipsisni "og'zaki grammatika" ("spoken grammar") doirasida o'rganib, ushbu hodisani tilning interaktiv tabiati bilan bog'laydi. Unga ko'ra, to'liqsiz gaplar o'ziga xos "shared knowledge" ("umumiy bilim") asosida ishlaydi va bu holat frazeologik birliklar kontekstida ham o'z aksini topadi. Masalan, "You wish", "If only" kabi frazalar qisqa, ammo semantik jihatdan to'laqonli hisoblanadi [2, 184].

Shuningdek, pragmatik yondashuv tarafdorlari – Levinson va Gris – konversatsion implikatura nazariyasi asosida to'liqsiz gaplarning ma'nosi kontekstdan kelib chiqib tushunilishini asoslab bergan. Frazeologik birliklar bunday konversatsion qoidalar asosida ellipsisga yo'l qo'yadi. Ya'ni, ularning to'liq sintaktik shakliga ehtiyoj qolmaydi, chunki muloqot ishtirokchilari semantik to'ldirishni ong ostida bajara oladi.

O'zbek tilshunosligida frazeologik birliklar va to'liqsiz gaplar alohida-alohida tadqiq etilgan bo'lsa-da, ularning o'zaro munosabati, ayniqsa badiiy nutq va og'zaki muloqot doirasidagi qo'llanilishi hali to'liq o'rganilmagan soha hisoblanadi. Shunga qaramay, tilshunos olimlarning ayrim ishlari bu masalani bilvosita yoritib bergan.

Masalan, N. Mahmudov va A. Jo'rayevlarning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" (2004) asarida to'liqsiz gaplarning funksional imkoniyatlari haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, ular kontekst asosida mazmun to'ldirilishini, dialogik nutqda tez-tez uchrashini va nutq samaradorligini oshirishini qayd etadilar [6]. Bu fikrlar frazeologik birliklarning qo'llanishidagi ellipsis holatlariga ham tegishlidir, chunki frazeologizmlar ko'pincha kontekstual asosda qisqargan shakllarda ishlatiladi.

G'. Rahmatullayevning izohli frazeologik lug'ati va uning izohlaridagi misollar tahlili shuni ko'rsatadiki, ayrim barqaror iboralar sintaktik jihatdan to'liq bo'lmagan, lekin semantik jihatdan aniq va barqaror birliklardir. Masalan, "yuragi orqaga tortdi", "ko'zi ochildi", "boshi berk ko'chaga kirdi" kabi iboralar ko'pincha kontekstdan kelib chiqib tushuniladi, ular turg'un tuzilmada to'liq gap tarkibida bo'lmasligi mumkin [9, 64]. Bu holatlar to'liqsiz gaplar orqali frazeologik birliklarning dinamik ifoda shakllariga aylanishini ko'rsatadi.

I. Mahkamovanning kommunikativ pragmatika sohasidagi ishlari, xususan ellipsis hodisasining nutqiy ehtiyoj asosida yuzaga kelishini asoslab beradi [5]. Uning fikricha, o'zbek tilida to'liqsiz gaplar ko'pincha suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa, hurmat munosabatlari, yoki muloqot tezligi bilan bog'liq bo'ladi. Bu holat frazeologik iboralar bilan uyg'unlashganda emotsional va ijtimoiy yuklamani ikki karra kuchaytiradi.

Shuningdek, A. Madvaliyev va Sh. To'xliyevlarning uslubshunoslik bo'yicha tadqiqotlarida ham badiiy matnlarda ellipsisning estetik vazifasi, dramatik holatlarda to'liqsiz gaplar orqali ifoda ixchamligi va psixologik ta'sir kuchaytirilishini ta'kidlab o'tilgan [4]. Bunday gaplar tarkibida ko'pincha frazeologik birliklar ishlatiladi, chunki ular qisqa, obrazli va o'quvchiga tanish ifoda vositalaridir.

O'zbek tilshunosligida frazeologik birliklar va to'liqsiz gaplarning alohida o'rganilishi mavjud bo'lsa-da, ularning o'zaro munosabatini kompleks yondashuv asosida tadqiq qilish dolzarb hisoblanadi. Bu hodisa, ayniqsa dramatik matnlar, publitsistik uslub,

hamda so'zlashuv tilida chuqur tahlil qilish uchun boy material manbai bo'la oladi. Yana-da chuqurroq tadqiqotlar orqali bu ikki hodisaning semantik, pragmatik va stilistik o'zaro ta'siri aniqlanishi mumkin.

MUHOKAMA

To'liqsiz gaplar (ellipsis) va frazeologik birliklar ikkalasi ham kontekstga bog'liq holda to'la semantik ifodani shakllantiradi. Ularning kombinatsiyasi:

- stilistik lakoniklikni ta'minlaydi;
- ekspressivlikni oshiradi;
- muloqot samaradorligini kuchaytiradi.

"Boshingga yet!" – to'liq gapda *"Shu holat boshingga yetmay qolsin"* bo'lishi mumkin. Ammo bu to'liqsiz shaklida emotsional ta'siri kuchliroq.

"Tilimni tiydim" – bu yerda *"Gapirmadim, sabr qildim"* degan keng ma'no ellipsis orqali siqilgan.

"Ko'ngling joyda bo'lsa bas" – bosh qismlari tushib qolgan bo'lsa-da, ibora to'liq semantik yuklamaga ega.

Ingliz tilidan misollar

"So far, so good" – aslida *"Everything has been going well so far"*, ammo qisqartma frazeologik birlik sifatida ishlatiladi.

"When in Rome..." – to'liqsiz, lekin *"do as the Romans do"* degan ibora to'liq anglashiladi.

"Speak of the devil" – *"...and he shall appear"* iborasining qisqartirilgan shakli, lekin kommunikativ ma'nosi to'liq.

Ko'plab to'liqsiz gaplar o'z-o'zidan frazeologizmga aylangan. Ular takror qo'llanish va turg'un shakllari sababli frazeologik birlik darajasiga ko'tariladi:

Frazeologik ifoda (O'zbek tili)	To'liq shakli	Emotsional vazifasi
"Ko'rmay qolay"	<i>"Seni ko'rmay qolay"</i>	G'azab, achinish
"O'sha o'sha-da"	<i>"U avvalgidek, o'zgarmagan"</i>	Kinoya, bepisandlik
"Yana shu!"	<i>"Yana shu ish bo'ldi"</i>	Norozi ohang, achchiqlanish

XULOSA

Frazeologik birliklarda to'liqsiz gaplarning qo'llanishi tildagi muloqot imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular orqali emotsional holat, ijtimoiy munosabat, kinoya, hazil yoki kinik ifodalanadi. Bunday gaplar barqaror shaklga ega bo'lib, kontekst asosida to'liq anglashiladi va ko'pincha til egasining uslubiy mahoratini namoyon qiladi.

Tadqiqotdan kelib chiqadigan xulosalardan biri shuki, frazeologizmlar va to'liqsiz gaplar lingvistik birlik sifatida alohida o'rganilishi zarur bo'lgan murakkab nutqiy hodisadir. Ular fonetik, morfologik va sintaktik jihatdan ham, kommunikativ nuqtai nazardan ham muhim vosita sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bobojonov S. Frazeologik birliklarning semantik va uslubiy xususiyatlari. – Samarqand: Zarafshon, 2008. – 132 b.
2. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 489 p.
3. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.

4. Madvaliyev A., To'xliyev Sh. Uslubiy tafakkur va badiiy nutq. – Toshkent: Fan, 2009. – 192 b.
5. Mahkamova I. Tilshunoslikda pragmatika va uning asosiy yo'nalishlari. – Toshkent: Fan, 2012. – 180 b.
6. Mahmudov N., Jo'rayev A. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'zbekiston, 2004. – 256 b.
7. Qodirova M. Hozirgi o'zbek adabiy tilida ellipsisning lingvopragmatik xususiyatlari. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2015. – 144 b.
8. Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of English. – London: Longman, 1973. – 424 p.
9. Rahmatullayev G'. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1991. – 407 b.
10. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 186 p.